MEDIA MAKONDA SUN'IY INTELLEKT:

YANGI TARIX VA YANGI DUNYOQARASH

1

Ilmiy-amaliy konferensiya MATERIALLARI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

"MEDIA MAKONDA SUN'IY INTELLEKT: YANGI TARIX VA YANGI DUNYOQARASH"

ilmiy-amaliy konferensiya

MATERIALLARI

(Chirchiq sh, 2025 yil 5 noyabr)

"Media makonda sun'iy intellekt: yangi tarix va yangi dunyoqarash"

mavzusidagi

KONFERENSIYA TASHKILIY QO'MITASI

Rais:
Muxamedov G.I. Chirchiq davlat pedagogika universiteti rektori

Tashkiliy qo'mita a'zolari:
Eshchanov B.X. Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor
Ikramov R.A. Gumanitar fanlar fakulteti dekani
L.K.Axatov Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi mudiri

Tashkiliy qo'mitaning ishchi guruhi:
Madalimov T.A. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti
Koshanova N.M. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti
Tashmetov T.X. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti
Neshitov P.Yu. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti
Eronov S.Q. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi
Xaytmetov R.K. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi
Muhammadiyev L.G. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi
Nafasov A.K. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi
Sunnatov T.R. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Tuganova L.Dj. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Ilmurodova F.Sh. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Yo'ldoshev U.X. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Sa'dullayeva M.X. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Xolmo'minov G.B. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Miraxmedova Sh.N. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Jurayev H.M. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Yakubov X.M. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Imomova U.I. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Tadjibayeva R.O. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Umarova Sh.B. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Nurmanov Sh.J. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Maxkamov D.Sh. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Fayzullayev F.E. Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

DINNING INSON DUNYOQARASHI VA AXLOQIY QADRIYATLARIGA TA'SIRI

Abdumannobova Dilshoda Abdurauf qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi
Tel: +998774522210
Email: abdumannofovadilshoda@gmail.com
Ilmiy rahbar
Fayzullayev Farrux

Annotatsiya: Ushbu maqolada dinning inson dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlarini shakllantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Unda diniy e'tiqodlarning shaxs tafakkuri, xulq-atvori hamda jamiyatdagi ma'naviy muhitga ta'siri ilmiy asosda yoritilgan. Dinning ezgulik, adolat, halollik kabi fazilatlarni mustahkamlashdagi ahamiyati tarixiy va zamonaviy misollar asosida ochib beriladi. Shuningdek, dinning noto'g'ri talqini natijasida yuzaga keluvchi ijtimoiy muammolar ham tahlil etiladi.Maqola dinning inson ma'naviy kamolotidagi o'rni va uning ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: din, axloqiy qadriyatlar, dunyoqarash, ma'naviyat, ezgulik, adolat.

ВЛИЯНИЕ РЕЛИГИИ НА МИРОВОЗЗРЕНИЕ И НРАВСТВЕННЫЕ ЦЕННОСТИ ЧЕЛОВЕКА

Аннотация: В данной статье анализируется роль религии в формировании мировоззрения человека и нравственных ценностей. Рассматривается влияние религиозных убеждений на мышление личности, её поведение, а также на духовную атмосферу в обществе. На основе исторических и современных примеров раскрывается значение религии в укреплении таких добродетелей, как доброта, справедливость и честность. Кроме того, исследуются социальные проблемы, возникающие в результате неправильного толкования религиозных учений. Статья раскрывает значение религии в духовном совершенствовании личности и её роль в обеспечении социальной стабильности.

Ключевые слова: религия, нравственные ценности, мировоззрение, духовность, доброта, справедливость.

THE INFLUENCE OF RELIGION ON HUMAN WORLDVIEW AND MORAL VALUES

Annotation: This article analyzes the role of religion in shaping human worldview and moral values. It examines the influence of religious beliefs on an individual's thinking, behavior, and the spiritual atmosphere within society. Based on historical and contemporary examples, the article highlights the significance of religion in strengthening virtues such as kindness, justice, and honesty. In addition, it explores social issues that arise from the misinterpretation of religious teachings. The study reveals the importance of religion in the spiritual development of a person and its role in ensuring social stability.

Keywords: religion, moral values, worldview, spirituality, kindness, justice.

Din va axloqiy qadriyatlar insoniyat tarixida doimo o‘zaro ta’sirda bo‘lib kelgan hamda bir-birini to‘ldiruvchi muhim omillar sifatida e’tirof etiladi. Dinning asosiy vazifasi insonni ruhiy, ma’naviy va ijtimoiy jihatdan to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltirishdan iborat bo‘lsa, axloqiy qadriyatlar esa shaxsning xulq-atvori hamda jamiyatdagi o‘zaro munosabatlarini tartibga soluvchi me’yoriy tamoyillarni belgilaydi. Axloqiy qadriyatlar insonning kundalik hayotidagi xulq-atvori, odob-axloqi va ijtimoiy munosabatlarining asosini tashkil etadi, din esa ushbu qadriyatlarning manbai hamda ularni mustahkamlovchi kafolat sifatida namoyon bo‘ladi. Din insoniyat tarixining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, jamiyatning ma’naviy va axloqiy kamolotini shakllantirishda ahamiyati beqiyosdir.

Insoniyat tafakkuri taraqqiyotida ilk bora ezgu niyat, ezgu so‘z va ezgulikka asoslangan amaliyot birligi har qanday ijtimoiy rivojlanishning asosi ekanligi to‘g‘risidagi buyuk ta’limot Zardusht gohlarida shakllantirilgan edi. Fuqarolari boshqa fikrni o‘ylab, boshqa so‘zlarni aytishga va yana boshqa amaliy ishlar qilishga yo‘naltirilgan jamiyat muqarrar tarzda tanazzulga yuz tutishi mumkinligi to‘g‘risidagi inqilobiy g‘oya ham aynan ana shu ta’limotga mansub. Insoniyat ezgu niyat, ezgu so‘z va ezgu amaliyotga izchil amal qilibgina inqirozdan qutulishi va farovon hayotga yetishishi mumkin, degan purhikmat xulosalar chiqarilgan[1]. Antik davrning mashhur mutafakkiri Arastu axloqning jamiyat hayotida muhim ahamiyatiga to‘xtalib shunday degan edi: “Tabiat inson qo‘liga qurol – aqliy va axloqiy kuch bergan, ammo u shu qurolni teskari tomonga nisbatan ham ishlatishi mumkin; shu sababli axloqiy tayanchlari bo‘lmagan odam eng insofsiz va yovvoyi, o‘zining jinsiy va did mayllarida eng tuban mavjudot bo‘lib qoladi”[2].

Ushbu fikrlar asosida dinning inson dunyoqarashiga va axloqiy qadriyatlariga ta’sirini o‘rganish muhimdir. Dinshunoslik va falsafa ilmlarida din insonning ruhiy

dunyosi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ijtimoiy hayotda doimo u bilan birga bo‘lib kelgan. Din insoniyatning madaniy, ma’rifiy va fikriy tarixini o‘z ichiga olgan ilmlar qatoriga kiradi va insonning ruhiy dunyosini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Xususan, Markaziy Osiyo mintaqasida islom dini yuqori insoniylik fazilatlarining shakllanishiga xizmat qilgan. Din funksiyalari orqali dunyoqarash va axloqni shakllantiradi: dunyoqarash funksiyasi hayotni ma’lum nuqtai nazardan tushunish, dunyoni kuzatish va baholashni o‘z ichiga oladi. Diniy dunyoqarash Yaratganga nisbatan eng oliy tuyg‘u va me’yorlarni belgilaydi, mavjud borliqqa tushuncha berishda cheklovlardan chiqish imkonini beradi[3]. Regulyativ funksiya esa g‘oyalar, qadriyatlar, yo‘l-yo‘riqlar orqali individual va jamiyatning faoliyati, munosabatlarini boshqaradi, axloqiy me’yorlar tizimini belgilaydi[1].

Din inson dunyoqarashini shakllantirishda markaziy o‘rin tutadi. Diniy dunyoqarash Yaratganga nisbatan eng oliy tuyg‘u va me’yorlarni belgilaydi va mavjud borliqqa tushuncha berishda cheklovlardan chiqish imkonini beradi, umid va azobdan ozod bo‘lishni qo‘llab-quvvatlaydi[3]. Dinning illyuziv-kompensator funksiyasi yolg‘izlik, qashshoqlik, kasallikdan ozodlikni va’da qilish orqali umid beradi, ammo ijtimoiy muammolarni faol hal etishdan chalg‘itishi mumkin. Dunyoqarash funksiyasi tabiat, jamiyat va insonni ilohiy kuchlar orqali tushuntiradi, zamonaviy davrda ilm va siyosat bilan aralashgan eklektik shaklda[3].

Falsafa asoslarida din va inson borlig‘ining falsafiy muammolari muhokama qilinadi. Antropogenezda diniy (kreatsionizm) va ilmiy (evolyutsiya) paradigmalar qarama-qarshi bo‘lib, kreatsionizm insonni Xudo tomonidan yaratilgan deb hisoblaydi, bu teosentrik dunyoqarash va axloqiy qadriyatlar (itoatkorlik, poklik) ni shakllantiradi. Zamonaviy kreatsionizm (XX asr) insonni Odam atodan boshlab, dinozavrlar bilan birga yashagan deb hisoblaydi va evolyutsiyani rad etadi (masalan, 1925 yildagi Skops sud jarayoni)[5].

Dinshunoslikda dinning dunyoqarashni shakllantirish funksiyasi quyidagicha izohlanadi: u insoniyatning ruhiy dunyosi bilan bog‘liq, ijtimoiy hayotda doimo u bilan birga bo‘lgan. Markaziy Osiyo qadimiy dinlarida (shomonlik, tangrichilik, zardushtiylik, moniylik) dinning dunyoqarashga ta’siri ko‘rinadi. Shomonlik inson ongidagi g‘ayritabiiy tasavvurlarni ruhlar va tabiat kuchlari bilan bog‘laydi, ruhlar ta’sirida kasalliklar va taqdir tushunchasini shakllantiradi. Tangrichilik Tangrini (osmon xudosi) yagona yaratuvchi sifatida tasvirlaydi, adolat, rahmat va taqdir tushunchalarini belgilaydi. Zardushtiylik "Avesto" da yoritilgan bo‘lib, yaxshilik (Ahura-Mazda) va yomonlik (Ahriman) qarashlari orqali dunyoqarashni shakllantiradi[3].

Jahon dinlarida dinning dunyoqarashga ta'siri yanada kuchli: zardushtiylik, yahudiylik, buddaviylik, xristianlik va islom orqali shakllangan tamoyillar (ezgulik va yomonlik o'rtasidagi kurash, poklik, adolat va ruhiy poklanish) va dunyoqarash (dualizm, o'limdan keyingi hayot, qayta tirilish) mahalliy madaniyat bilan uyg'unlashgan. Islomda Qur'on va hadislar inson huquqlari tushunchasini shakllantiradi, imon, vijdon va e'tiqod orqali dunyoviy masalalarni hal etishga chaqiradi[1].

Din axloqiy qadriyatlarning asosiy manbai hisoblanadi. Regulyativ funksiya ma'lum bir g'oyalar, qadriyatlar, yo'l-yo'riqlar, stereotip qolipalar, fikrlar, an'anaviy rusumlar orqali individ, guruh va jamoalar faoliyati, munosabatlarini, ongi va axloqini boshqarishdan iborat. U axloqiy me'yorlar tizimini (diniy huquq, axloq), namunalarni, nazoratni, rag'batlantirish va jazo berishni o'z ichiga oladi[1]. Integratsion-dezintegratsion funksiya individual va jamiyatni birlashtirib, axloqiy totuvlikni ta'minlaydi, ammo qarama-qarshi e'tiqodlar bo'lsa, ziddiyatlarga olib keladi[1].

Dinshunoslikda dinning axloqiy qadriyatlarning shakllanishiga ta'siri batafsil yoritilgan: u inson va jamiyatni birlashtiradi, "yovuz kapitalizm", sinizm va jinoyatchilikka qarshi o'zaro yordamni rag'batlantiradi, qadriyatlar (sabr, xayr-sadaqa, qo'shni muhabbati) orqali. Dinning progressiv roli gumanistik – shaxsiyat, avtonomiya va baxtni qadrlaydi; regressiv roli avtoritar – itoatkorlikni fazilat deb hisoblaydi[5]. Din ruhiy va madaniy merosni o'rgatadi, ammo siyosat, iqtisod va huquqqa haddan tashqari ta'sir qilsa, ekstremizm va fundamentalizmga olib keladi[3].

Din va axloq: qadriyatlar jihatida din axloqiy qadriyatlarning shakllanishida muhim rol o'ynaydi: u axloqni transsendental tizimga integratsiya qiladi, yaxshilikning yomonlik ustidan g'alabasiga imon orqali optimizmni shakllantiradi.Axloqiy qadriyatlar (imon, muqaddaslik, eklessionarlik) "yaxshilik axloqni" belgilaydi va qadriyatlar ierarxiyasini yaratadi[6]. Diniy tajriba "ruh kamolotini" beradi, muqaddaslikni amaliy dunyoqarash shakllantiruvchisi sifatida ko'rib chiqadi: kengroq hayot tuyg'usi, Oliy Kuch bilan bog'lanish, ruhiy ko'tarilish, muhabbat va harmoniyani ta'kidlaydi[6].

Tarixiy misollarda dinning axloqiy ta'siri ko'rinadi. Qadimiy Misrda politeizm (Ra, Osiris), totemizm, faravonlikdan keyingi hayot va ruh hukmi axloqiy qadriyatlar (adolat, gunohdan voz kechish) ni shakllantiradi. Osiris o'lganlarni hukm qiladi: solihlar jannatga, gunohkorlar yirtqich hayvon tomonidan yeyiladi[5]. Qadimiy Yunonistonda tabiatni jonlantirish, antropomorf xudolar va mifologiya axloqiy qadriyatlar (adolat, tinchlik) ni belgilaydi. Femida (adolat xudosi) qilich va tarozi bilan tasvirlanadi, ko'r-ko'rona adolatni ifodalaydi[5].

Hindizm va jaynizmda politeizm (Trimurti), Brahman absolyuti, samsara, karma, dharma va ahimsa axloqiy qadriyatlar (zo‘ravonlikdan voz kechish, vegetarianizm) ni shakllantiradi. Karma qayta tug‘ilishni belgilaydi: solihlar oliy, gunohkorlar quyi darajada tug‘iladi[3]. Konfutsianizm va daosizmda osmon kulti va dao axloqiy qadriyatlar (hurmat, passivlik) ni belgilaydi. Dao – dunyo mohiyati, odamlar unga itoat qilishi kerak[5].

Yahudiylikda monoteizm (Yahve), Xudo bilan ittifoq, Tora qonuni axloqiy qadriyatlar (10 amr, qonunga itoat) ni shakllantiradi. O‘limdan keyingi hayotda solihlar jannatga, gunohkorlar jahannamga tushadi[5]. Zardushtiylikda monoteizm bilan dualizm (Ahura Mazda va Angra Mainyu), "yaxshi fikrlar, so‘zlar, ishlar" axloqiy qadriyatlarni belgilaydi. Ruh o‘limdan keyin hukm qilinadi: yaxshilik tarafida bo‘lsa jannatga, yomonlikda – jahannamga[3].

Buddaviylikda azobdan ozodlik sansara (azob tsikli) ni shakllantiradi; maqsad nirvana (qayta tug‘ilishdan ozodlik). Axloqiy qadriyatlar (zo‘ravonlikdan voz kechish, poklik) ruhiy poklanish orqali ta’minlanadi[3].

Tarixda dinning axloqiy qadriyatlarga ta’siri ko‘p. Zardushtiylikda dualizm yaxshilik va yomonlik kurashini belgilaydi, "Avesto" da axloqiy va huquqiy qonunlar yozilgan. U huquqiy va axloqiy qonunlarni belgilaydi, elementlarni (olov, suv, yer, havo) ifloslanishdan himoya qiladi[3]. Arastu fikrida axloqiy tayanchlarsiz odam eng tuban mavjudotga aylanadi, din esa bu tayanchlarni beradi[2].

Falsafiy teologiyada Xudo haqidagi falsafiy ta’limot axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi: Xudoning mavjudligi, tabiati va inson bilan munosabatlari tavsiflanadi. Teizmda Xudo cheksiz shaxsiyat, dunyoni yaratadi va boshqaradi; deizmda yaratuvchi, ammo aralashmaydi; panteizmda Xudo tabiatning o‘zi[1].

Zamonaviy O‘zbekistonda din psixologiyasi ilmiy-nazariy va amaliy masalalar muhokama qilinadi. Din ruhiy dunyoni shakllantiradi, ammo noto‘g‘ri talqin ekstremizmga olib keladi. Din va davlat munosabatlari, Markaziy Osiyo dinlari va islom mazhablari axloqiy qadriyatlarni mustahkamlaydi[3]. O‘zbekiston Respublikasida din falsafasi fani maqsadlari dinning kelib chiqishi haqidagi ilmiy va diniy-falsafiy konsepsiyalarni o‘rganishdir[1].

Din va axloqda din axloqiy qadriyatlarning shakllanishida ikki tomonlama (ambivalent) ta'sirga ega: tabiiy dinlarda amoral amaliyotlar (qurbonliklar), etik dinlarda (xristianlik, islom) moral Xudoga yo‘l[6]. Kant dinni "barcha vazifalarni ilohiy amr sifatida bilish" deb hisoblaydi, moralni undan chiqaradi[5].

Xulosa:

Din inson dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlariga katta ta'sir ko'rsatadi. U dunyoqarashni transsendental tushunchalar orqali boyitadi, axloqiy qadriyatlarni ezgulik, adolat va poklik asosida shakllantiradi. Tarixiy va zamonaviy misollar shuni ko'rsatadiki, din jamiyatni birlashtiradi, ammo noto'g'ri talqin salbiy oqibatlarga olib keladi. Insoniyat din orqali ma'naviy kamolotga erishishi mumkin, ammo ilmiy va falsafiy yondashuv bilan muvozanatni saqlashi zarur. Ushbu ta'sirni o'rganish jamiyat rivoji uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdusamedov A., Jalilov B., Tashanov A. Dinlar falsafasi: O'quv-uslubiy majmua. Namangan: NamDU, 2024.
2. Aristotel. Politika. –M., 1911. S. 9.
3. DINSHUNOSLIK ASOSLARI: O'quv qo'llanma. Toshkent: TIIAME, 2007.
4. Ivanova E.V., Kuznetsova O.V., Melnikova E.V., Osintsev A.V. Istoriya i teoriya religii: Uchebnoe posobie. Ekaterinburg: UrFU, 2019.
5. Matveev P.E. Religiya i moral: Tsennostnyy aspekt. Vladimir: VlGU, 2006.